

І. Б. Кауза

аспірант кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»**«ДУМКА У ДУМЦІ» ЯК ОДНА З ФОРМ
НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ**

Стаття присвячена дослідженню феномена «думка у думці» як однієї з форм невластне-прямого мовлення у фактурі художнього тексту. Цей феномен є мисленнєво-мовленнєвим художнім прийомом із широким спектром зображувальних можливостей, який усе інтенсивніше використовується авторами в процесі написання художніх текстів. «Думка у думці» в кореляції з іншими формами внутрішнього мовлення значно розширює можливості автора вільно маніпулювати індивідуальною мисленнєво-мовленнєвою діяльністю персонажа.

Ключові слова: невластне-пряме мовлення, ендозфазне (внутрішнє) мовлення, «думка у думці», мисленнєво-мовленнєві процеси, персонаж, наратор.

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень і публікацій. Невластне-пряме мовлення є об'єктом різногалузевих філологічних досліджень у західноєвропейській і вітчизняній лінгвістичній науці (І.А. Бехта [1, с. 158–165], І.І. Ковтунова [2, с. 65–71], В.І. Кодухов [3, с. 125–140], К.Я. Кусько [4, с. 98–115], А. Бенфілд [5, с. 211–232], Д. Бікертон [6, с. 229–239], М. Флюдернік [7, с. 309–311], D. Cohn [8, с. 102–118], Р. Екардт [9, с. 113–156], В. McHale [10, с. 249–287], R.E. Moore [11, с. 56–73], Р. Паскаль [12, с. 116–183], Стернберг [13, с. 19–177], Л.М. Шелгунова [14, с. 24–38]). Ґрунтовне дослідження цього мовного явища не вичерпує його сутності, а лише висвітлює нові ракурси й перспективи для подальших досліджень. Спалах наукового інтересу до способів репродукції невластне-прямого мовлення, безперечно, пов'язаний із перебігом процесів у художній літературі, яка невпинно вдосконалює багатоманітні форми поєднання в тексті різноманіття голосів [15, с. 159]. Невластне-пряме мовлення характерне лише для художнього стилю, є й у поезії, і в прозі як прекрасний вид передачі цих голосів, яким, за задумом автора-наратора, треба звучати стримано, приглушено, неширо, іноді залишатися лише «внутрішніми» голосами, вираженням роздумів, загнаних у себе почувань тощо [16, с. 275].

Завдяки тому, що в невластне-прямому мовленні відбивається манера мовлення літературного персонажа, емоційне забарвлення, характерне для прямого мовлення, але передається вона не від імені персонажа, а від імені автора,

оповідача, що зливає його мову зі своєю, створюється двоплановість висловлення: передається внутрішня мова персонажа, його думки, настрої, але виступає за нього автор, об'єктивна оцінка подій автором поєднується зі сприйняттям персонажа. Відтак невластне пряме мовлення є засобом розкриття внутрішнього світу героїв, дає змогу дати їм психологічну характеристику [17, с. 152–156].

За наявної детально напрацьованої в другій половині ХХ століття структурно-семантичної репрезентації (А.А. Андієвська [18, с. 28–46], І.А. Бехта [19, с. 260–262], К. Бюлер [20, с. 215–228], М.П. Брандес [21, с. 19–23], З.Л. Жовнірук [22, с. 54–59], П.В. Зернецький [23, с. 60–68], Л.В. Мінаєва [24, с. 114–121], О.О. Селіванова [25, с. 187–231] та ін.) невластне-пряме мовлення типологізується на зовнішнє (екзофазне) і внутрішнє(ендозфазне), які можна об'єднати в колективні форми невластне-прямого мовлення.

Внутрішнє невластне-пряме мовлення і урахуванням структурно-семантичних особливостей лінгвістичного та психологічного плану водночас із принципом наявності суб'єктної партитури й засобів його вираження дає основу для такої типологізації:

Внутрішнє невластне-пряме мовлення – внутрішні рефлексії; потік свідомості; внутрішній монолог; внутрішній діалог.

Зовнішнє невластне-пряме мовлення – тематичне мовлення; приховане мовлення; цитатне мовлення; мовлення у мовленні [26, с. 13–21].

Аналізуючи англійську літературу модернізму та постмодернізму, І.А. Бехта виокремив

таку форму репродукції мовомислення персонажа, як «думка у думці» [19, с. 207–209].

«Думка у думці» – це думка одного персонажа, яка включена в думку іншого персонажа. Вона входить у систему різновидів репродуктивно переданої думки персонажів. «Думка у думці» як вид невластне-прямого мовлення є цікавою завдяки безпосередньо зв'язній ланці між невластне-прямим мовленням як загальномовним, комунікативним явищем і невластне-прямим мовленням як літературним прийомом і способом передавання персонажного дискурсу. У процесі усної комунікації «думка у думці» – це думка (чи, власне, здогадки про неї) однієї особи в думці іншої, яка відображена в мовленнєвому акті. У літературному ж творі «думка у думці» як форма невластне-прямого мовлення – це вираження думки одного персонажа у вираженій у мовленні думці іншого персонажа, яке передане в невластне-прямому мовленні [27, с. 164].

Під час репродукції цієї форми невластне-прямого мовлення сповна розкриваються процеси розумової діяльності персонажа в структурі текстової комунікації.

Метою статті є розгляд «думки у думці» як форми внутрішнього мовлення в теоретичному та функційному аспектах.

Виклад основного матеріалу. Автор-наратор не може говорити про все сам. У фіктивному світі художнього тексту він створює персонажі й передає свої думки за допомогою своїх персонажів. Під час використання «думки в думці» у висловлюванні зникає все, що не має першочергового значення для персонажа, і виявляються властивості художнього діалогу, залежного від дискурсу наратора. «Думка у думці» – контактна типологічна ланка зовнішнього та внутрішнього мовлення, бо враховує структурно-семантичні зв'язки фактичного, озвученого мовлення й мовомислення про себе [27, с. 164].

«Думка у думці» – це форма асиміляції мовлення персонажа дискурсом наратора, його контекстом, форма авторської оцінки, однак не прямої, а опосередкованої, складної, через репродукований контекст персонажа. Мисленнєва дія, «думка у думці», часто розгортається як мовленнєве зіткнення різних позицій і підходів, яке відображається у внутрішньому мовленні. Перехід від «думки у думці» до внутрішнього мовлення й від останнього до мовлення зовнішнього, повноцінного вербалізованого вираження думки – процес не тільки не

прямолінійний, а загалом такий, що не може бути описаний на площині. Навіть більше, щоб його описати, недостатньо і трьох вимірів простору [28, с. 96].

“Her face hardened. Mrs. Barry was a woman of strong prejudices and dislikes, and her anger was of the cold, sullen sort which is always hardest to overcome. To do her justice, she really believed Ann had made Diana drunk out of sheer malice prepense, and she was honestly anxious to preserve her little daughter from the contamination of further intimacy with such a child” [29, с. 158].

Використовуючи «думку у думці», автор може вільно маніпулювати індивідуальною мовленнєвою й мисленнєвою партитурою персонажа. Він може наголошувати лише на найвагоміших аспектах, необхідних для того, щоб визначити належність думки або почуття персонажа, не вдаючись до натуралізму у викладі змісту. Автор начебто довіряє оцінку персонажу й водночас характеризує його. Властивості такого мовлення та ознаки оцінки виступають чіткіше під час опосередкованого передавання [27, с. 162]. Наприклад:

“I think you feel as if you just loved the world on a morning like this. And I can hear the brook laughing all the way up here. Have you ever noticed what cheerful things brooks are? They’re always laughing. Even in winter-time I’ve heard them under the ice. I’m so glad there’s a brook near Green Gables. I suppose you think it doesn’t make any difference to me when you’re not going to keep me, but it does!” [29, с. 21].

“I suppose you don’t want me!” she cried. “You don’t want me because I’m not a boy! I might have expected it. Nobody ever did want me. I might have known it was all too beautiful to last. I might have known nobody really did want me. Oh, what shall I do? I think I’m going to burst into tears!” [29, с. 33–34].

У цих контекстуалізованих прикладах саме семантичні, пов'язані зі значенням моменти, переважають у думці в думці. «Думка у думці» є істотно предикативним явищем, тобто в ній предикати (дієслова, інші слова, які позначають дію) (*to suppose, to want, to expect, to know, to think, to believe*) суттєво переважають над словами, які позначають те, про що йдеться. Це відбувається тому, що тема, на яку персонаж розмовляє сам із собою (обдумує її), йому, як правило, досить добре відома.

«Думка у думці» включає в себе формулу мовленнєво-мисленнєвої взаємодії в худож-

ньому тексті: автор-наратор – персонаж – персонаж – наратор. Отже, цей прийом експонує визначальну та оцінну сутність дискурсу наратора і ставлення персонажа до навколишньої дійсності. Наприклад:

“Well, now, no. I suppose not – not exactly”, stammered Mathew, uncomfortably driven into a corner for his precise meaning. “I suppose we could hardly be expected to keep her”.

“I should say not. What good would she be to us?”

“We might be some good to her”, said Mathew suddenly and unexpectedly.

“Mathew Cuthbert, I believe that child has bewitched you! I can understand as plain as plain that you think about keeping her” [29, с. 32–33].

Цей мовно-мисленнєвий художній прийом охоплює широкий спектр зображувальних можливостей, від репродукції сприйняття точки зору персонажа й до фрагментів його дискурсу – лексики, фразеології, синтаксичних структур, уведених у нарацію [27, с. 159]. Персонажний дискурс неповністю асимілювався з основним зв'язним текстом нарації й виділяється в ньому як автономна не лише синтаксична, а й семантична побудова. З погляду змістових і комунікативно-інтенціональних значень тексту і його компонентів персонажний дискурс надає висловлюванню двоїстого характеру, формує поліфонічну нарацію, відповідно, і її сприйняття. Тому процес розуміння думки, незалежно від того, промовлена вона вголос чи ні, не є безпосереднім процесом. Думка, за словами Л.С. Виготського, породжується не іншою думкою, а мотивуючою сферою людини [30, с. 158]. Тому й зрозуміти слово, думку, думку в думці означає передовсім зрозуміти мотив, те, заради чого думка, а більше того думка в думці, актуалізується в мовленні персонажів. Аналіз прийому «думка у думці» дає нам змогу проникнути безпосередньо у внутрішній світ персонажів, зрозуміти їхній світогляд і переживання, розкрити їхню перцепцію подій, що описані автором у тексті.

Висновки і пропозиції. Отже, феномен «думка у думці» становить особливо актуальну проблему в дослідженні форм невластивого мовлення в художньому дискурсі, адже процес розуміння і трактування мовлення тісно пов'язаний із ширшою проблемою розуміння людиною не тільки слів, речень, а й того, що стоїть за ними, – думок, намірів, мотивів, ставлень. Однак слово для того й дається людині,

щоб вона все це приховувала. Саме вивчення «думки у думці» дає можливість розширити можливості безпосереднього розуміння експлікованих автором повідомлень, проникнути в глибину завуальованого змісту тексту.

Список використаної літератури:

1. Бехта І.А. Структурно-семантична типологізація екзофазних форм невластивого мовлення в англomовному художньому дискурсі / І.А. Бехта // Збірник наукових праць ДоНУ. Серія «Іноземні мови». – Донецьк, 2005. – Вип. 11. – С. 158–165.
2. Ковтунова І.І. Проблема несобственно-прямой речи в трудах В.В. Виноградова / І.І. Ковтунова // Вопр. языкознания. – 2002. – № 1. – С. 65–71.
3. Кодухов В.И. Общее языкознание / В.И. Кодухов. – М. : Высш. шк., 1974. – 303 с.
4. Кусько К.Я. Проблемы языка современной художественной прозы НПР в литературе ГДР / К.Я. Кусько. – Львов : Вища школа, 1980. – 208 с.
5. Banfield A. Unspeakable Sentences. Narration and representation in the language of fiction / A. Banfield. – L. : Routledge, 1982. – 331 p.
6. Bickerton D. Models of Interior Monologue: A Formal Definition / D. Bickerton // Modern Language Quaterly. – 1968. – Vol. 28. – № 2. – P. 229–239.
7. Fludernik M. The Fictions of language and the languages of fiction: the linguistic representation of speech and consciousness / M. Fludernik. – L. : Routledge, 1993. – P. 309–311.
8. Cohn D. Transparent Minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction / D. Cohn. – Princeton : Princeton UP, 1978. – 206 p.
9. Eckardt R. The Semantics of Free Indirect Discourse. How Texts Allow Us to Mind-Read and Eavesdrop / R. Eckardt. – Leiden ; Boston, 2014. – 284 p.
10. McHale B. Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Account / B. Mc Hale // A Journal of Descriptive Poetics and Theory of Literature. – 1978. – № 3. – P. 249–287.
11. Moore R.E. Performance Form and the Voices of Characters in Five Versions of the Wasco Coyote Cycle / R.E. Moore // Reflexive Language: Reported Speech and Metapragmatics / Ed. By J.A. Lucy. – Cambridge : CUP, 1993. – № 3. – P. 56–73.
12. Pascal R. The Dual Voice: Free Indirect Speech and its Functioning in the 19th Century European Novel / R. Pascal. – Manchester : Manchester University Press, 1977. – 290 p.
13. Стернберг Р. Практический Интеллект / Р. Стернберг. – СПб. : Питер ; РОССПЕН, 2002. – С. 19–177.

14. Шелгунова Л.М. «Речь в речи» в повествовательном художественном тексте / Л.М. Шелгунова // Русский язык в школе. – 1981. – № 6. – С. 71.
15. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ століття / І.А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
16. Zunshine L. Theory of Mind and Experimental Representations Fictional Consciousness / L. Zunshine // Narrative. – Ohio State University. – 2003. – Vol. 11. – № 3. – P. 270–291.
17. Manfred J. Contextualizing represented speech and thought / J. Manfred // Journal of Pragmatics. – 1992. – № 17. – P. 347–367.
18. Андриевская А.А. Несобственно-прямая речь в прозе Луи Арагона / А.А. Андриевская. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1967. – 171 с.
19. Бехта І.А. Дискурс наратора в англійській прозі / І.А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
20. Бюлер К. Теория Языка. Репрезентативная функция языка / К. Бюлер. – М. : Изд. гр. «Прогресс», 2001. – 528 с.
21. Брандес М.П. Языковой стиль художественного повествования (на материале немецкой художественной прозы) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец 10.02.24 «Германские языки» / М.П. Брандес. – К., 1989. – 36 с.
22. Жовнірук З.Л. Модифікації репрезентованого компонента прямої мови / З.Л. Жовнірук // Іноземна філологія. – Львів, 1983. – Вип. 69. – С. 54–59.
23. Зернецкий П.В. Четырехмерное пространство речевой деятельности / П.В. Зернецкий // Язык, дискурс и личность : межвуз. сб. науч. трудов. – Тверь, 1990. – С. 60–68.
24. Минаева Л.В. Внутрикорпоративные связи с общественностью. Теория и практика : [учебное пособие] / Л.В. Минаева. – М. : Аспект Пресс, 2010. – 287 с.
25. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с.
26. Милых М.К. Прямая речь в художественной прозе / М.К. Милых. – Ростов-на-Дону : Ростовское книжное изд-во, 1958. – 240 с.
27. Бехта І.А. Дискурсна зона персонажа у фактурі художнього тексту / І.А. Бехта. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 29. – С. 248–250.
28. Sokolov A.N. The Problem of Inner Speech in Psychology. Inner Speech and Thought / A. Sokolov. – Lindsley D.B. (eds) Springer, Boston, MA, 1972. – P. 132.
29. Montgomery L. Anne of Green Gables – Книга для читання англійською мовою для студентів факультетів іноземних мов і філологічних факультетів / L. Montgomery ; філологічна обробка тексту В.В. Євченко. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 400 с.
30. Виготский Л.С. Психология развития человека. История развития высших психических функций / Л.С. Виготский. – М. : Смысл, 1931. – 216 с.

Кауза И. Б. «Мысль в мысли» в сфере типологизации несобственно-прямой речи

Статья посвящена исследованию феномена «мысли в мысли» как одной из форм несобственно-прямой речи в фактуре художественного текста. Данный феномен является мыслительно-речевым художественным приемом с широким спектром изобразительных возможностей, который все интенсивнее используется авторами в процессе написания художественных текстов. «Мысль в мысли» в корреляции с другими формами внутренней речи значительно расширяет возможности автора свободно манипулировать индивидуальной мыслительно-речевой деятельностью персонажа.

Ключевые слова: несобственно-прямая речь, эндофазная (внутренняя) речь, «мысль в мысли», мыслительно-речевые процессы, персонаж, рассказчик.

Kauza I. B. “Thought in thought” in the sphere of the reported speech typologisation

The article is devoted to the study of the phenomenon of “thought in thought” as one of the forms of represented speech in the texture of a literary text. This phenomenon is a thought-and-speech artistic technique with a wide spectrum of imaging capabilities, which is increasingly used by the authors in the process of writing literary texts. “Thought in thought”, in correlation with other forms of internal speech, greatly expands the author’s ability to freely manipulate the individual mental and speech activity of the character.

Key words: represented speech, endophase (internal) speech, “thought in thought”, thought-speech processes, character, narrator.